

Autor analizira i "šavove" između pojedinih izričaja. Osobito je inspirativna analiza prvog (*i svedomi*) i drugog i trećeg šava (oba *s da iže*).

U radu se opetovano upozorava na neobičnost reda riječi "u popisu svjedoka" (99 i 103). Kao da je autor ovdje u neku ruku posumnjao u Fučićevo izdanje toga dijela B. P. On se pita, nije li čitanje tog dijela "još uvijek otvoreno" premda je Fučićev prijedlog "koliko danas znamo (i vjerujemo) najbliži pravome" (100).

U ostale, inače vrlo zanimljive i korisne analize ne možemo ovdje ulaziti, jer bi to značilo upustiti se u diskusiju, a ona bi, ako bi htjela biti ozbiljna, "progutala" sam prikaz. Dodali bismo samo istančanu raščlambu pitanja vremenskog odnosa između Držihina i Dobrovitova zapisa i datiranje nastanka samog natpisa. Autor razmatra dosad ponuđena rješenja. Po njegovu mišljenju Zvonimirovim darivanjem ledine "benediktinci su uvedeni u posjed" pa to zapravo znači da je to darivanje imalo smisao "odobrenja svjetovne vlasti za osnivanje benediktinskog samostana" (124). Autor se pita što zapravo svjedoče ona četiri (po Fučiću) svjedoka i misli da su oni prisustvovali svečanom činu, tj. preuzimanju ledine i bilježenju isprave u upravo otvoreni samostanski kartular (128). Dotaknuta su i pitanja *Mikule*, kneza Kosmata i krajine.

Autor čvrsto - i ispravno - zaključuje da B. P. nije pravni tekst, već da je riječ o kreativnom autorskom činu sastavljača predloška (47, 50, 137) po kojem je klesar radio.

Ovo je samo posve nedostatan izbor nekih tema kojima se Žagar bavi u svom radu. Specijalistima i stručnjacima čitanje knjige bit će poticaj na razmišljanje i diskusiju, bez koje nema napretka u znanosti, što je uostalom na uzoran način dokazao i sam Žagar. Široj kulturnoj javnosti čitanje knjige bit će užitak, jer Žagar lijepim i prihvatljivim stilom uvodi čitatelje u ne baš jednostavnu problematiku.

Autoru se ponegdje desio manji *lapsus calami*. Tako na str. 82 autor tvrdi da Črnčić čita sintagmu "*i svedomi*": *is(šed)mi*. Žagar na drugom mjestu (21) ispravno ističe da se Črnčić "protivi čitanju: *is'šed*". Dobronamjerni će čitatelj uzeti u obzir ovakve posve nevažne pojedinosti, koje spominjemo zato što se od pisca prikaza očekuje i nešto drugo, a ne samo pohvale. Tko god primi u ruku i pročita ovu lijepu i korisnu knjigu sigurno će se složiti s našim mišljenjem da je knjiga u svakom pogledu izvrsna. Od autora očekujemo i daljnje radove kojima će obogatiti naše spoznaje.

Lujo Margetić

Hrvatska/Italija. Stoljetne veze: povijest, književnost, likovne umjetnosti.

Croazia/Italia. I rapporti nei secoli: storia, letteratura, arti figurative,

Dvojezično izdanje, Zagreb 1997, 526 str.

Knjiga "Hrvatska/Italija. Stoljetne veze: povijest, književnost, likovne umjetnosti" objavljena u izdanju časopisa Društva hrvatskih književnika "Most", kao jedna od knjiga biblioteke "Relations" posvećene odnosima i povezanosti Hrvatske i drugih zemalja, govori, kako nas i sam podnaslov upozorava, o povijesnim vezama, te književnim i likovnim dodirima među dvjema jadranskim obalama. Autorice knjige Lovorka Čoralić za povijesni dio, Natka Badurina, koja je knjigu i priredila, za dio koji se bavi književnim vezama i Ivana Prijatelj-Pavičić za područje likovnih umjetnosti - stvorile su objektivnu, preglednu, sažetu, a u isto vrijeme i podacima bogatu sliku talijansko-hrvatskih odnosa upozoravajući pritom na povezanost dviju jadranskih obala, ali

i na različitost života na njima. Ova knjiga doprinosi boljem razumijevanju i hrvatske i talijanske povijesti, koje su, uz to što su svaka za sebe odraz zasebnog razvoja pojedinog naroda, obilježene i uzajamnim prožimanjem. Poznavanje hrvatsko-talijanskih dodira pomaže i razumijevanju Hrvatske kao dionice zapadnoeuropske civilizacije, ali i boljem uočavanju njezinih posebnosti.

Odnosi među narodima koji su nastanjivali jadranske obale imali su svoje svijetle i tamne strane i dobre i loše trenutke. Prirodna upućenost, život uz isto more, te pripadnost stanovnika s obje strane Jadrana Katoličkoj crkvi doprinosili su njihovom upoznavanju, zbližavanju, kao i međusobnom obogaćivanju i prožimanju njihovih kultura, dok je susjedstvo njihovih političkih zajednica dovodilo često do nesuglasica i ratova. Važan čimbenik u oblikovanju odnosa među dvjema jadranskim obalama bila je i stoljetna podvrgnutost velikih dijelova hrvatskih zemalja mletačkoj vlasti. Knjiga, koja je pred nama, predstavlja jedno novo čitanje mreže hrvatsko-talijanskih odnosa u njihovom bogatstvu i raznolikosti, suprotnostima i dvojstvima.

Historiografski pregled veza između jadranskih obala, koji je, kako je već rečeno, izradila L. Čoralić, dan je u 8 poglavlja, određenih dijelom kronološki, a dijelom tematski. Autorica je u svom pregledu obuhvatila političke, gospodarske i kulturne veze pokazujući svu širinu talijanskog utjecaja na istočnu jadransku obalu, ali isto tako i tragove koje su naši ljudi ostavili na zapadnoj jadranskoj obali (boraveći ondje privremeno ili kao stalni naseljenici). Iako I. poglavlje "Rani srednji vijek /VII-XI.st./" (str. 11-20) započinje doseljavanjem Hrvata na istočnu jadransku obalu i slavenskom kolonizacijom Furlanije, L. Čoralić upozorava da veze dviju obala Jadranskoga mora zadiru u doba prije doseljavanja današnjih naroda na ove prostore, te ističe značenje antičke baštine i ranog kršćanstva kao sastavnica koje su odredile civilizacijsko i vjersko ozračje na obje jadranske obale. Kroz cijeli historiografski pregled možemo pratiti i suradnju i međusobno obogaćivanje stanovnika dviju obala Jadranskog mora, ali i sukobe među njima. Tako u I. poglavlju čitamo o počecima kršćanstva u Hrvata, koje je povezano s djelovanjem misionara iz crkvenih središta na Apeninskom poluotoku, o dodirima Hrvata sa Svetom Stolicom, a i o sukobima s Mlečanima i Normanima, te zajedničkoj borbi stanovnika obiju obala Jadrana protiv Arapa.

U poglavlju "Razvijeni srednji vijek /XII-XV.st./" (str. 21-33) govori se s jedne strane o ratovima uzrokovanim nastojanjima Mletačke Republike da uspostavi svoju vlast na Jadranu i otporom koji dalmatinski gradovi, oslanjajući se na Hrvatsko-ugarsko Kraljevstvo, pružaju tim mletačkim nastojanjima. S druge strane, to je razdoblje u kojem dolazi do jačanja trgovačko-pomorskih veza dalmatinskih gradova i gradova na zapadnoj jadranskoj obali, razdoblje u kojem brojni hodočasnici iz hrvatskih zemalja odlaze u talijanska svetišta (posebno Rim i Loreto), a komunalna društva na istočnoj jadranskoj obali sazrijevaju slijedeći pritom talijanske gradove u razvoju oblika uprave i donošenju zakonskih odredaba. Autorica nam u ovom poglavlju predstavlja doba koje obilježava i intelektualna razmjena i kretanje ljudi (prvi liječnici, učitelji, notari u dalmatinske gradove dolaze iz talijanskih gradova, u koje se, pak, naseljavaju naši pomorci, trgovci, obrtnici).

Treće poglavlje "Mletačka uprava u Dalmaciji i Istri /XV-XVIII. stoljeće/" (str. 35-39) započinje mletačkim zauzimanjem istočne jadranske obale tijekom XV. stoljeća, a potom se bavi organizacijom uprave, društvenim odnosima i gospodarstvom za vrijeme mletačke vladavine. Ovdje nalazimo podatke o otporu mletačkoj vlasti, kao i o stišavanju tog otpora zbog turske opasnosti. Autorica govori i o ulozi hrvatskih postrojba u sklopu mletačke vojske u protuturskim ratovima i istaknutoj ulozi hrvatskih pomoraca u mletačkoj ratnoj mornarici. Dubrovnik, jedini grad na dalmatinskoj obali koji nije potpao pod mletačku vlast, promatran je s jedne strane kroz svoje suparništvo i otpor prema Mletačkoj Republici, a s druge strane kroz svoju suradnju i poslovanje s drugim talijanskim gradovima.

Da je bitan element u mreži hrvatsko-talijanskih veza i postojanje stalnih hrvatskih naseobina na Apeninskom poluotoku, autorica je pokazala u poglavlju "Hrvatska prekomorska iseljavanja i kolonije na zapadnoj jadranskoj obali" (str. 41-54) u kojem su od nastanka do najnovijih

vremena praćene hrvatske kolonije u srednjoj i južnoj Italiji, hrvatska zajednica u Mlecima, te hrvatska zajednica u Udinama. U izlaganju posebna je pažnja poklonjena bratovštinama vezanim uz te hrvatske zajednice, kao što su bratovština sv. Jeronima u Udinama ili ona Presvetog Sakramenta u Loretu, koja se uz pomaganje stalno naseljenim Hrvatima, bavila i zbrinjavanjem hodočasnika iz domovine. Posebno živa slika prožeta svakidašnjim životom dana je o našim naseljenicima u Veneciji. Obrađena je dinamika njihovog naseljavanja, dijelovi Venecije koje nastanjuju, zanimanja kojim se bave, zabilježenost nazočnosti Hrvata u nazivlju ulica, trgova i drugih javnih prostora, njihova prisutnost u javnim gradskim svetkovinama, te bratovština Sv. Jurja i Tripuna.

U poglavlju "Hrvatski zavodi u Italiji. Hrvati na talijanskim sveučilištima" (str. 55-63) autorica je naglasila važnost talijanskih sveučilišnih ustanova u školovanju i formiranju hrvatske intelektualne elite, posebno one dalmatinskih gradova, ali i ulogu Hrvata u razvoju tih visokih učilišta. U posebnim odjeljcima obrađeni su Hrvati na Sveučilištu u Padovi, Hrvatski papinski zavod sv. Jeronima u Rimu i Hrvatski zavod u Bologni (1553-1781). Na kraju poglavlja, pod podnaslovom "Hrvatski zavodi u Loretu (1580-1860), Fermu (1663-1746) i u San Giovanni Rotondo u Garganskom gorju (oko 1630-1652)" autorica nas je upoznala s ovim manje glasovitim učilištima čija je prvenstvena namjena bila školovanje misionara za pastorizaciju područja pod turskom vlašću.

Kao i poglavlje o hrvatskim kolonijama, tako je i poglavlje "Hrvatski blaženici i sveci na talijanskim prostorima" (str. 65-71) usmjereno ponajprije na trag koji su Hrvati ostavili na Apeninskom poluotoku. Ovdje se srećemo sa životom i djelom blaženog Augustina Kažotića (o. 1260-1323), Trogiranina i zagrebačkog biskupa, koji je umro kao lucerski biskup, s blaženim Gracijem iz Mua i Boki kotorskoj (1438-1508), koji je kao augustinac živio u samostanima tog reda u Padovi i Mlecima, svetim Leopoldom Mandićem (1886-1942), kapucinom, rođenim u Herceg-Novom, koji je najveći dio svog redovničkog života proveo u Padovi, i službenicom Božjom Anom Marijom Marović (1815-1887), potomkom ugledne bokeljske obitelji, osnivačicom zavoda za odbačene žene i djevojke "Istituto Canal ai Servi" u Veneciji.

U poglavlju "Novo doba: XIX stoljeće" (str. 73-80) obuhvaćena je široka lepeza događanja na talijanskom i hrvatskom tlu koja započinju potpadanjem bivših mletačkih posjeda pod Napoleonovu vlast, njihovim ulaskom u sastav Kraljevine Italije, te reformama generalnog providura Vicenza Dandola, koje dovode do postupne talijanizacije (dovodi talijanske činovnike, talijanski jezik je službeni, talijanski kulturni utjecaj dominantan), ali i do izdavanja prvih dvojezičnih hrvatsko-talijanskih novina ("Kraljski Dalmatin"). U poglavlju se raspravlja o vezama hrvatskih preporoditelja s Italijom, Mazzinijevu odnosu prema Hrvatskoj i hrvatskom narodnom preporodu, suprotstavljenim nacionalnim idejama uoči 1848. godine, događajima vezanim uz tu revolucionarnu godinu (proglašenje Maninove vlade i njezino djelovanje, sudjelovanje carskih graničara u gušenju revolucije u Italiji), kao i djelovanju N. Tommasea, E. Kvaternika i I. I. Tkalca. XIX. stoljeće prikazano je kao razdoblje u kojem nailazimo na pokušaje suradnje zbog postojanja zajedničkog protivnika (austrijske vlasti), ali i na udaljavanje zbog suprotstavljenih nacionalnih interesa.

Zaključno poglavlje historiografskog pregleda "XX. stoljeće: Od rata do mira" (str. 81-88) daje kratak pregled ovostoljetnih događanja započinjući onima vezanim uz Prvi svjetski rat (pregovori Italije i sila Antante o mogućem sudjelovanju Italije na strani Antante u ratu i teritorijalnim ustupcima koje bi za to dobila, Londonski ugovor iz 1915, djelovanje hrvatskih političara u emigraciji, stvaranje Narodnog vijeća i Države SHS). U sklopu burnog međuratnog razdoblja govori se o D'Annunzijevoj akciji u Rijeci, ugovorima Italije i Kraljevine SHS, teškom položaju Hrvata u krajevima pripojenim Italiji, vezama ustaškog pokreta s Italijom, poboljšanju odnosa između Italije i Jugoslavije u vrijeme Stojadinovićeve vlade, te Mussolinijevim pokušajima pregovora s Mačekom. U okviru potpoglavlja "Drugi svjetski rat (1941-1945)" čitamo o

podjeli teritorija NDH na njemačko i talijansko interesno područje, organizaciji područja koje je Italija anektirala, Rimskim ugovorima, politici talijanizacije, progonima Hrvata i povezivanju talijanskih vlasti s četnicima, Talijanima uključenim u antifašističku borbu i sjedinjenju Istre s Hrvatskom. Autorica naglašava da su hrvatsko-talijanski odnosi u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata određeni službenom jugoslavenskom politikom. Problem Trsta, položaj pripadnika talijanske manjine nakon Drugog svjetskog rata i njihovo optiranje za Italiju navodi kao tamne mrlje na tkanju hrvatsko-talijanskih veza, upozoravajući pritom, ipak, da je i u doba najgorih međusobnih odnosa postojala stalna gospodarska i kulturna komunikacija. Autorica svoje izlaganje završava osvrtnom na sadašnje odnose Republike Hrvatske s Italijom.

Vrijedno je primijetiti da je L. Čoralić svoj tekst obogatila uključivši u njega izvratke iz izvora i citate iz lijepe književnosti. Zanimljivosti knjige za čitatelje doprinose i različiti detalji iz života s kojima nas autorica upoznaje (tako npr. uz opise pojedinih sukoba Mlečana s Hrvatima autorica govori o svečanostima u Veneciji ustanovljenim u spomen na njih, a govoreći o Hrvatima u Veneciji spominje podatak da je ombra, piće spominjano u venecijanskim gastronomskim vodičima, "izum" prof. Maršića, čestog posjetitelja mletačkih gostionica u 19. stoljeću).

Iako u knjizi dijelovi posvećeni književnim i likovnim dodirima imaju jednaku težinu kao historiografski dio, u ovom su prikazu zbog prirode časopisa, obrađeni samo u glavnim crtama.

Pri promatranju književnih i likovnih veza među dvjema jadranskim obalama mora se uzeti u obzir da je Apeninski poluotok stoljećima bio centar otkuda su se novi umjetnički pravci širili diljem Europe, te da u tome hrvatske zemlje nisu bile nikakav izuzetak. No, kao što su N. Badurina i I. Prijatelj-Pavičić pokazale, utjecaj talijanske umjetnosti na hrvatsku umjetnost nije proizlazio samo iz vodećeg položaja, koji je prva zauzimala u europskoj umjetnosti u cjelini, već i iz intenzivnih vjerskih, političkih i gospodarskih dodira istočne i zapadne jadranske obale.

Autorica dijela knjige posvećenog književnim vezama Natka Badurina prihvatila je, slijedeći mijene stilova, kronološki red u svom izlaganju, te kroz poglavlja: "Srednji vijek" (str. 89-96), "Humanizam i renesansa" (str. 97-115), "Manirizam i barok" (str. 117-123), "XVIII. stoljeće" (str. 125-135), "XIX. stoljeće" (str. 137-144) i "XX. stoljeće" (str. 145-156) progovorila o recepciji talijanske književnosti u hrvatskim zemljama, te utjecaju književnih pravaca nastalih na Apeninskom polutoku na formiranje hrvatske književnosti, ali i o ulozi naših ljudi u razvoju talijanske književnosti. Zanimljiva je činjenica da su prve dvije gramatike talijanskog jezika napisali ljudi s naše obale (Fortunio i N. Liburnio), kao i to da su važnu ulogu u razvoju talijanskog baroknog romana imali našijenci Ivan Franjo Biundović i Marin Bobaljević. N. Badurina se bavi i talijanskim književnicima podrijetlom iz naših ili pograničnih krajeva, kao i onima dvojnog podrijetla, u čijim su djelima trag ostavili naši ljudi i krajevi. Kao čimbenik koji je odredio posebnost hrvatsko-talijanskih književnih veza u odnosu na veze talijanske i drugih europskih književnosti ističe stoljetnu živu prisutnost talijanskog jezika na istočnoj jadranskoj obali i trojezičnost njezinih stanovnika, koji su stvarali na sva tri jezika (latinskom, talijanskom i hrvatskom). Autorica govori i o pozitivnim i negativnim predodžbama druge strane na koje nailazimo u hrvatskoj i talijanskoj književnosti i prati prikazivanje naših ljudi i krajeva u talijanskoj književnosti počevši od prerade priče o Buovu od Antone Andreje de Barberina i Dantea do najnovijih vremena.

Ivana Prijatelj-Pavičić, autorica dijela knjige posvećenog likovnim vezama Hrvatske i Italije, odbacuje stav mnogih talijanskih historičara umjetnosti da je umjetnost na istočnoj jadranskoj obali samo provincijalizirani oblik talijanske umjetnosti, iako priznaje da je na području likovnih umjetnosti najjači od utjecaja, koji su se isprepletali u hrvatskim zemljama, bio onaj koji je dolazio sa suprotne obale Jadrana. U središtu njezina zanimanja je pitanje kako je naša sredina reagirala na umjetničke utjecaje koji su dolazili iz Italije.

Nakon uvodnog teksta i poglavlja "Putovi i razmjeri širenja talijanske umjetnosti" (str. 161), autorica razmatra hrvatsko-talijanske veze na području arhitekture, slikarstva i kiparstva obrađu-

jući teme: "Srednjovjekovna talijanska umjetnost i Hrvati" (163-164), "Pluralizam utjecaja od XII. do XIV. st." (165-169), "Talijanski slikari i njihovi utjecaji u slikarstvu na tlu Hrvatske od XIV. do XVI. st." (171-177), "Venecijanska cvjetna gotika izvan Venecije, toskanska renesansa izvan Firenze" (179-189), "Veliki i mali majstori talijanskog cinquecenta u Dalmaciji" (191-194), "Talijanska umjetnost na predziđu kršćanstva u jeku protuturskih ratova" (195-196), "Talijanski barok u hrvatskoj umjetnosti" (197-209), "Dioklecijanova palača i Schiavoni u talijanskoj umjetnosti XV-XVIII. st." (str. 211-220), "XIX. st. kontinuitet i pad" (221-226), "Europeizacija i internacionalizacija hrvatske umjetnosti" (227-234), "Hrvatska i Italija danas" (235), "Deset stoljeća kulturnog imperijalizma" (237-239).

Autorica naglašava kako na tlu Hrvatske nalazimo utjecaje iz različitih dijelova Italije, te da je talijanski utjecaj u likovnim umjetnostima bio prisutan i u kontinentalnom dijelu, a ne samo u obalnoj zoni. Raspravlja o utjecaju talijanske umjetnosti na naše umjetnike, a govori i o uvozu umjetničkih djela s Apeninskog poluotoka. U tekstu susrećemo brojne podatke o talijanskim umjetnicima koji su radili kod nas, ali i o našim majstorima koji su radili u Italiji, a od kojih su neki, kao kipar Ivan Duknović i minijaturist Julije Klović, ostavili značajan trag u talijanskoj umjetnosti.

U djelu koje je pred nama nisu obrađeni svi oblici hrvatsko-talijanskih dodira (npr. u njemu nisu obuhvaćeni znanstveni dodiri), ali su izabrani oni vidovi povezanosti naroda nastanjenih na obalama koje oplakuje Jadransko more, koji nam najviše govore. Na kraju treba još jednom naglasiti da se autorice nisu zadovoljile stereotipnim shvaćanjima o čisto receptivnoj ulozi i provincijalizmu istočne obale u odnosu prema zapadnoj, već su naglasile obostranost davanja i primanja, te uzajamno obogaćivanje kao bitne karakteristike žive komunikacije koja se odvijala između njih. Autorice su se u svom radu oslanjale na postojeću literaturu te su pokazale njezino dobro poznavanje. Knjigu su opremile i opsežnom bibliografijom za svako od tri u njoj obrađena područja (povijest, književnost, likovne umjetnosti), koje "čitatelju kojeg u stoljetnom prepletanju bude zanimala neka posebna nit", kako to u predgovoru kaže N. Badurina, mogu poslužiti kao vodič pri daljnjem proučavanju.

Marija Karbić

J U B I L A R N I
H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

posvećen je

prof. dr. Jaroslavu ŠIDAKU,

*njegovu osnivaču i glavnom uredniku
(1948 – 1985)*

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS

Ivan KAMPUŠ

Ivica PRLENDER

Tomislav RAUKAR

Petar STRČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Ivana Lučića 3

Cijena ovog broja iznosi 200 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Mišljenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske br. 532-03-1/7-94-01 i 5320317-96-01
od 18. XI. 1994. i 1. III. 1996. časopis je oslobođen plaćanja poreza na promet.

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, prosinac 1997.